

Dragan Stanisavljević
Novembar 2025.

Autokratija kao globalni trend

*Primjeri SAD-a, Rusije i
uticaji na postdejtonske
države Zapadnog Balkana -
30 godina poslije Dejtona*

Impressum

Izdavač

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)
Ured u Bosni i Hercegovini
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
bih@fes.de

Izdavački odjel

Odjel – međunarodna saradnja (Internationale Zusammenarbeit IZ)

Odgovornost za sadržaj i uredništvo

Sarah Hees-Kalyani

Kontakt

Tanja Topić
tanja.topic@fes.de

Dizajn

Filip Andronik

Stavovi, mišljenja i zaključci u ovoj publikaciji ne moraju nužno odražavati stavove Friedrich-Ebert-Stiftung. Friedrich-Ebert-Stiftung ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u publikaciji.

Sva prava zadržana od Friedrich-Ebert-Stiftung.

ISBN 978-9926-576-14-1

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 67142918

Novembar 2025.

© Friedrich-Ebert-Stiftung e.V.

Sva druga izdanja Fondacije Friedrich Ebert možete naći na stranici:

➤ bosnia-and-herzegovina.fes.de

Dragan Stanisavljević
Novembar 2025.

Autokratija kao globalni trend

*Primjeri SAD-a, Rusije i uticaji na
postdejtonske države Zapadnog Balkana -
30 godina poslije Dejtonaa*

Sadržaj

1. Uvod	3
1.1 Pojam autokratije, harizme, autoriteta	3
1.2 Veberovo i Fromovo shvatanje autokratije, harizme i autoriteta	3
2. Globalni trend autokratije	5
2.1 Donald Tramp - populizam i erozija demokratskih institucija u SAD	5
2.2 Vladimir Putin - konsolidacija moći i model "suverene demokratije"	7
2.3. Viktor Orban i evropski iliberalni lideri	8
3. Autokratske tendencije u BiH, Srbiji i Hrvatskoj	10
3.1. Bosna i Hercegovina - hibridni režim pod međunarodnim tutorstvom ..	10
3.2. Srbija - jačanje autoritarnosti od Miloševića do Vučića	11
3.3. Hrvatska - formalna demokratija, autoritarni refleksi	13
4. Komparativna analiza - autokratija kao globalni i lokalni fenomen	17
4.1. Zajedničke karakteristike	17
4.2. Ključne razlike	17
4.3. Zaključna uporedna ocjena	18
5. 30 godina poslije Dejtona - između mira i demokratske stagnacije	19
5.1 Dejton kao okvir mira, a ne demokratije	19
5.2 Demokratska regresija u BiH	19
5.3 Srbija i Hrvatska u postdejtonskom periodu	19
5.4 Regionalni domino-efekat	19
5.5 Ključni izazovi za narednih 30 godina	19
6. Zaključak	20

1. Uvod

Tokom posljednje tri decenije, svijet se suočava sa zabrinjavajućim trendom slabljenja demokratskih institucija i pojačane koncentracije moći u rukama pojedinaca. Ovaj fenomen, poznat kao "demokratska regresija" ili "autokratska revitalizacija", prisutan je kako u tradicionalnim demokracijama poput SAD-a, tako i u tranzicijskim državama. Na Zapadnom Balkanu, posebno u postdejtonskim državama, autokratske tendencije dobijaju specifične oblike.

Svaki autokrata i diktator, makar u našem dobu, radi sve što su naši preci radili posljednjih trista miliona godina, a brojne životinjske vrste rade i danas! I nije nimalo smiješno što Putin, Tramp, Vučić, Erdogan čine sve isto što i neki gušteri, laste, divlji psi ili babuni.

Svi volimo moć i svakoga od nas ona može da promijeni. Stara poslovica kaže da ćete nečiju pravu prirodu upoznati tek kada mu budete dali moć. Moć nam donese osjećaj da nam niko ništa ne može i onda te sputavanje slabosti - mržnja, zavist, požuda, strahovi ili nesigurnosti - izmaknu kontroli. Čovjek pomisli da se zakoni i pravila na njega ne odnose, da zaslužuje da dobije više nego drugi, a jedan se pitao i da li je moguće biti moćniji od istorije i savjesti.

Biti lišen autonomije, moći odlučivanja, slobode kretanja ili govora - sve su to iskustva koja mogu da nam oduzmu doživljaj identiteta, samostalnosti, pa čak i ljudskosti. Zbog svih ovih slabosti u našem moralnom tkanju, neophodna su ograničenja individualne moći u društvu.

Moćnik vidi samo svoju perspektivu i svoj interes, za suprotnosti je previše zauzet.

Autoritarne vođe sistematski rade na unošenju panike, nemira, razjedinjavanju, zastrašivanju, širenju osjećanja opasnosti od siromaštva, na promjeni poreza da bi pojačali ekonomske nejednakosti itd.

Svi autoritarni i populistički režimi su kratkog vijeka i ranjivi na vlastite nezadovoljne građane. U doba razvijena informacijskog društva, danas njihovi građani, posebice, njihovi najmlađi naraštaji, imaju više dostupnih informacija, ali i znanja prepoznati politički anakronizam lidera koji oponašaju autoritarne politike na ovim prostorima iz njihove povijesti.

Osobito mlade i obrazovane ljude nije moguće tako lako vući za nos, pogotovo ako svoju budućnost dostojnu čovječanstva vide u autoritarnoj politici Sjedinjenih Država.

Narcisoidni i doživotni političari svakako su na „putu“ mladosti i srednjoj generaciji, koje im s pravom ne pomišljaju pokloniti svoje živote, pogotovo jer nude beznađe.

Demokratija je kontinuirani prostor. Demokratski proces mjesto je gdje se mišljenja stvaraju, razvijaju, sučeljavaju i odbacuju. U autoritarnim režimima taj je prostor zamijenjen oglasnom pločom na kojoj su vođina mišljenja i uvjerenja priopćavaju građanima kao pasivnim primateljima, lišenima svake dvojbe u vođinu mudrost.

1.1 Pojam autokratije, harizme, autoriteta

Autokratija je oblik vlasti u kojem jedna osoba (ili vrlo uska grupa) ima apsolutnu moć i kontrolu, bez obaveze da se konsultuje sa građanima ili drugim institucijama. Ključna karakteristika autokratije je odsustvo mehanizama kontrole i ravnoteže vlasti. Vlast je skoncentrisana u rukama jednog vladara (autokrate). Ne postoji odgovornost prema narodu. Nema ili su jako ograničene slobode izražavanja, medija i opozicije. Primjeri: diktature, apsolutne monarhije (npr. Sjeverna Koreja, Staljinov SSSR, nekadašnji caristički režimi). Autoritet nije sistem vlasti, već moć ili uticaj osobe (ili institucije) da utiče na druge zbog znanja, položaja ili ličnih kvaliteta. Postoji legitiman autoritet (npr. učitelj, sudija, ljekar) koji društvo priznaje. Autoritet može postojati u bilo kojem sistemu vlasti - i u demokratiji i u autokratiji. Razlikuje se po tome da ne podrazumijeva prisilu, već se zasniva na priznavanju i prihvatanju uticaja.

Primjeri: Učitelj ima autoritet u učionici. Ljekar ima stručni autoritet nad pacijentom. Sudija ima pravni autoritet u sudnici.

Dakle, autoritet može biti legitiman, moralni, stručni ili formalni, dok je autokratija sistem političke vlasti.

1.2 Veberovo i Fromovo shvatanje autokratije, harizme i autoriteta

Pojmovi autokratije i harizme zauzimaju važno mjesto u sociološkim i filozofskim analizama vlasti, a dva značajna mislioca 20. vijeka, Maks Veber i Erih From, dali su različita, ali komplementarna tumačenja tih fenomena. Njihova razmišljanja i dalje su relevantna za razumijevanje savremenih političkih procesa i psiholoških obrazaca poslušnosti i vođstva.

Maks Veber, jedan od osnivača moderne sociologije, razvio je teoriju o tri idealna tipa vlasti: tradicionalnu,

racionalno-legalnu i harizmatiku. Iako autokratiju nije definisao kao poseban oblik vlasti, ona se može podvesti pod harizmatiku tip dominacije. U tom obliku vlasti, lider posjeduje izuzetne lične kvalitete koji mu omogućavaju da zadobije povjerenje i odanost naroda, mimo institucija i zakona. Harizmatiku vođa ne legitimira svoju moć pravnim normama, već svojim ličnim autoritetom, inspiracijom i snagom ličnosti. Primjeri takvih lidera mogu biti religiozne, revolucionarne ili političke figure kao što su Isus, Napoleon ili Hitler.

Veber istovremeno upozorava da je harizma nestabilan oblik vlasti, jer se zasniva na vjerovanju u lične osobine vođe. Kada vođa izgubi sposobnost da ispunjava očekivanja mase, njegova moć blijedi, a harizmatiku vlast se često racionalizuje ili institucionalizuje.

Za razliku od Vebera, Erih From, psihoanalitičar i društveni filozof, posmatra autokratiju iz ugla ljudske psihe. U djelu "Bjektivnost od slobode" analizira kako savremeni čovjek, suočen s teretom individualne slobode, često teži da se odrekne i potčini se nekom autoritetu. From smatra da autokratski karakter voli da dominira, kontroliše i vlada nad drugima, a istovremeno postoji masovna potreba da se ljudima "vlada" kako bi se izbjegla odgovornost izbora i slobode.

From se kritički odnosi prema harizmi, jer je vidi kao sredstvo manipulacije koje vođa omogućava da u narodu izazove osjećaj sigurnosti, dok zapravo oduzima slobodu i samostalnost. U tom smislu, harizmatiku lider, posebno u autokratskom kontekstu, postaje projekcija kolektivne potrebe za vođstvom, a ne rezultat svjesne političke odluke.

Iako iz različitih pristupa, i Veber i From doprinose razumijevanju autokratije i harizme. Veber ukazuje na oblike legitimnosti vlasti i na harizmu kao sociološki fenomen, dok From analizira unutrašnje, psihološke razloge zbog kojih ljudi prihvataju autoritarnu vlast. Zajedno nam pokazuju kako politički sistemi nisu samo formalne strukture, već i duboko ukorijenjeni obrasci u kulturi, psihi i istorijskom trenutku društva.

2. Globalni trend autokratije

2.1 Donald Tramp - populizam i erozija demokratskih institucija u SAD

Mandat Donalda Trampa obilježen je retorikom protiv medija, osporavanjem nezavisnosti sudstva i osporavanjem izbornih rezultata. Iako formalno nije suspendovao ustavne norme, njegovo ponašanje stvorilo je presedan za buduće lidere koji mogu potkopavati institucije iznutra.

Uvod

Dolazak Donalda Trampa na političku scenu Sjedinjenih Američkih Država 2017. godine, predstavljao je jednu od najozbiljnijih prekretnica u savremenoj američkoj politici. Njegov uspon zasnovan je na populističkoj retorici, izraženoj polarizaciji društva i osporavanju tradicionalnih institucija. Tramp nije samo promijenio način komunikacije sa biračima, već je i otvorio pitanje stabilnosti demokratskog sistema u zemlji koja se često smatra modelom demokratije. Kako Levitsky i Ziblatt (2018) ističu, „demokratije ne umiru samo kroz vojne udare, već često kroz postepeno potkopavanje institucija od strane lidera koji su izabrani na vlast“.

Populizam kao politička strategija

Trampov populizam oslanja se na dihotomiju „narod“ naspram „elita“. On se pozicionira kao predstavnik „običnih Amerikanaca“ protiv „korumpiranih političkih i medijskih elita“.

Karakteristike njegovog populizma mogu se sažeti na sljedeći način:

- Jednostavna i direktna retorika - posebno putem društvenih mreža (Twitter/X), gdje je zaobilazio tradicionalne medije. Mounk napominje da je „Trampovo oslanjanje na Twitter omogućilo direktnu komunikaciju sa narodom, zaobilazeći institucionalne filtere“.
- Mobilizacija nezadovoljstva - naglašavao je gubitak radnih mjesta, prijatnje migracija i globalizacije.
- Nacionalizam i izolacionizam - slogani poput America First postali su simbol zatvaranja prema međunarodnim savezima i institucijama.

Erozija demokratskih institucija

Trampova vladavina otvorila je debatu o otpornosti demokratskih institucija u SAD. Kritičari tvrde da je njegov način vladanja doveo do nekoliko ključnih oblika erozije:

1. Delegitimizacija medija - Tramp je često nazivao medije „neprijateljima naroda“. Ovaj narativ, prema izvještaju Freedom House-a, „stvara atmosferu neprijateljstva prema nezavisnom novinarstvu i podstiče nepovjerenje u medije“³.
2. Politički pritisak na pravosuđe - Tramp je javno komentarisao odluke sudova i integritet sudija, čime je dodatno narušavao percepciju nezavisnosti sudske vlasti.
3. Podrivanje izbornog sistema - nakon predsjedničkih izbora 2020. godine Tramp je odbio priznati rezultate, što je kulminiralo napadom na Kongres 6. januara 2021. godine. Taj događaj, prema Ben-Ghiat, „predstavljao je očigledan pokušaj autokratskog vođe da se održi na vlasti uprkos izbornom porazu“.
4. Slabljenje međunarodnih institucija - povlačenje SAD iz klimatskog sporazuma iz Pariza i sukobi sa NATO saveznicima doveli su u pitanje američku posvećenost multilateralizmu.

Posljedice na američku demokratiju

Trampovo djelovanje pokazalo je da čak i stabilne demokratije nisu imune na eroziju. Posljedice se ogledaju u:

- Dubljoj polarizaciji društva - povjerenje u institucije naglo je opalo. Pew Research Center navodi da je „rascjep između republikanaca i demokrata o povjerenju u osnovne demokratske institucije najveći u modernoj američkoj historiji“.
- Normalizaciji populističke retorike, koja ostaje prisutna i nakon njegovog mandata.
- Jačanju pokreta i grupacija koje odbacuju demokratske procedure i rezultate izbora.

Ovaj proces potvrđuje da demokratija nije statična, već zahtijeva stalnu odbranu i obnovu. Ili, kako Levitsky i Ziblatt naglašavaju, „demokratije rijetko nestaju u jednom dramatičnom trenutku - one polako erodiraju“.

Trampov novi mandat od 2024. godine

Povratak Donalda Trampa na vlast nakon izbora 2024. godine otvorio je novo poglavlje u razvoju američke demokratije. Ovaj događaj pokazuje da njegov populistički stil i dalje uživa snažnu podršku dijela američkog biračkog tijela. Za razliku od prvog mandata, Tramp sada djeluje u još polarizovanijem društvenom okruženju, gdje su institucije već oslabljene prethodnim krizama povjerenja.

Preimenovanje Meksičkog u Američki zaljev, prijetnja da će Grenland biti američki "ovako ili onako", što bi se moglo prevesti i kao "milom ili silom", svojtanje Panamskog kanala, svađe sa Kanadom, masovna otpuštanja državnih službenika, instaliranje prijatelja Elona Muska na čelo DOGE-a, masovne deportacije, pomilovanja napadača na Kapitol, rat sa najuglednijim sveučilištima poput Harvarda, ples sa Vladimirom Putinom, pokušaji ponižavanja Volodimira Zelenskog, pa onda famozne carine. Donald Tramp je od pobjede na izborima donio toliko odluka i napisao toliko toga na društvenoj mreži, da se čini kao da je prošlo barem pola drugog mandata, a službeno je, u tom momentu, Tramp bio na vlasti samo 100 dana u drugom mandatu.

Što nije napravio u četiri godine, od 2017. do 2021. godine, Tramp je više nego nadoknadio već u prvim sedmicama svoga drugog predsjednikovanja zarativši sa svim svojim najvažnijim saveznicima. Prvo se sukobio sa prvim komšijama, Kanadom i Meksikom, ucijenio Panamu, na putu preko Atlantika pripremio Grenlandu, zatim praktični prodao Ukrajinu i njenog predsjednika Rusiji da bi na kraju većini Evrope poručio da nije dobra pa je "on" neće braniti ako se ne popravi.

Tokom prvih tjedana svog novog mandata Tramp uzeo na zub USAID i njegovu međunarodnu pomoć. Tramp se izrugivao, u govoru pred Kongresom što američki porezni platiša potpomaže gej samosvijet u Venecueli ili transparentnost poslovanja u Srbiji.

Amerika Trampa i Maska preobrazila se jednu iliberalnu autokratiju.

Magazin Time navodi da je prvih 100 dana Trampovog drugog mandata bilo među najdestabilizirajućim u američkoj povijesti, s odlukama koje su zapanjile protivnike, saveznike, pa čak i mnoge njegove pristaše.

Udari na sve one koji ne slušaju:

- Udar na visoko obrazovanje (Brown, Columbia, Cornell, Dartmouth, Harvard, Pensilvania, Princeton i Yale)... Njegov Ured za građanska prava poslao je pismo na adresu 60-ak škola, upozoravajući na porast antisemitizma. Uskraćena su namjenski državni novac sveučilištima
- Ured za kulturu i obrazovanje prekida finansiranje Međunarodnog književnog programa jer više ne

predstavlja "njihov prioritet" (ušutkivanje književne i kulturne raznovrsnosti)

- Prvih mjeseci mandata, Tramp je proveo masovne čistke i otpuštanja u redovima američke administracije
- Sproveo je i temeljitu čistku u vojsci, obavještajnoj službi, diplomatiji.

Na čelna mjesta postavljeni su Trampovi lojalisti i oni koji su spremni provoditi njegovu radikalnu agendu na svim područjima, od zakonodavstva, preko ekonomije i finansija, pa sve do unutarnjih i vanjskih poslova. Protiv brojnih bivših službenika i istaknutih političara otvaraju se istrage i najavljuju suđenja. U samo nekoliko mjeseci Tramp je uspio radikalno transformisati američku administraciju postavljajući svoje bliske saveznike i ljude od povjerenja na ključne pozicije, što mu sada omogućava veću kontrolu nad državnim aparatom i jačanje političkog uticaja.

Tramp je metastazirao u sve pore američkog društva i isto pokušava učiniti cijelom svijetu. Kultura, obrazovanje i sve povezano sa znanjem i slobodom predstavlja mu trn u oku. Vapaj svih kritičkih intelektualnih krugova u SAD je: Samo sa književnosti i umjetnosti možemo pobijediti Trampa i "trampizam" (autoritizam)!

Gafovi Trampa su svakodnevni: Mislim da smo našli lijek za autizam, nećemo dopustiti da se to događa! (24 sata, od 23.9.2025., str.24). Naravno da nije pronađen lijek: „autizam nije nešto što se može izliječiti jer to nije bolest nego način na koji mozak od najranijih faza razvoja drukčije funkcioniра“, Lidija Penko, predsjednica Saveza udruga za autizam

Novi mandat donosi nekoliko ključnih izazova:

- Nastavak osporavanja uloge nezavisnih medija i širenje dezinformacija putem alternativnih kanala komunikacije.
- Potencijalni pokušaji restrukturiranja državne administracije u pravcu većeg ličnog uticaja predsjednika na birokratiju.
- Još izraženiji pritisci na sudsku vlast i izborni sistem, naročito u pogledu zakonodavnih inicijativa koje mijenjaju pravila glasanja na državnom nivou.
- Preispitivanje međunarodnih saveza i ugovora, uz jačanje politike izolacionizma i slogana America First.

Iako njegovi pristalice tvrde da Tramp unosi potrebnu energiju i odlučnost u politički sistem, kritičari upozoravaju da drugi mandat može dodatno ubrzati eroziju demokratskih standarda u SAD. Kako Levitsky i Ziblatt naglašavaju, „kada lideri koji imaju autoritarne sklonosti dobiju više mandata, njihova moć da preoblikuju sistem raste proporcionalno dužini trajanja vlasti“⁷.

Donald Tramp nije samo političar, već biznismen i čovjek iz svijeta šou-biznisa, veliki stručnjak za komunikaciju. A upravo ta kombinacija biznisa, spektakla i komunikacije biznisa, spektakla i komunikacije određuje njegovu suštinu. To svakodnevno vidimo u političkom, ekonomskom i društvenom pregovaranju - kako na nacionalnom nivou, tako i na međunarodnom planu, kada jednog dana miluje nesrećnog sagovornika (na primjer, Volodomira Zelenskog), a već sutradan ga vrijeđa, da bi poslije toga opet učinio suprotno. To primjećujemo i u njegovoj sposobnosti da se neprestano taktički povlači i ponovo nastupa, u stalnoj potrazi - čak i kad spolja izgleda obeshrabreno - za rješenjima koja su možda ne uvijek kompromisna, ali maksimalno povoljna za Sjedinjene Države (a i za njega lično).

Daleko od toga da je Donald Tramp improvizator, zaista je dalekovid i dugo je radio na onome što danas predstavlja (njegova promišljena, višedecenijska "gostovanja" u filmovima, česta i na kraju stalna prisustva na televiziji, da ne govorimo o drugim medijima), plasirajući izuzetna efektivna uvjerenja, naročito na polju javne debate, govora i mitinga. U takvim prilikama mora se, što on i postiže, prvo privući pažnja (odgovarajućim jezikom, često zato i vulgarnim), a zatim i zadobiti glasove većine biračkog tijela koje duboko prezire nabjeđeni elitizam u stilu "Njujork tajmsa".

Donald Tramp kao 47. predsjednik SAD-a, nije klasični političar već poslovni magnat čije se bogatstvo, prema procjenama Forbsa u decembru 2024. godine mjeri 6.1 milijardu evra.

Tramp prezire Holivud, smatra ga neprijateljskim teritorijem, te se u više navrata sarkastično izjašnjavao o Holivudu kao citadeli odnarođene i bogate elite. Stoga je kao vlastite guvernere Holivuda imenovao trojicu glumaca iz akcijskih filmova: Silvestera Stallonea (Rocky i Rambo), Mela Gibsona (Smrtonosno oružje) i Jona Voighta (Runaway Train). Trojica akcijskih mužjaka nisu štedjeli pohvale Mesiji: Stallone je na predizbornom skupu Trampa nazvao "drugim Georgeom Washingtonom".

Koruptivnost državnog vrha je podigao, primivši 400 miliona vrijedan avion od zalivske monarhije Katara. Trampov režim se razlikuje od drugih autokratija u kojima se bogate vladar i njegova porodica. Dok se druge autokrate poput Putina, Orbana, Vučića, Dodika oduvijek staraju da sakriju nezakonito stečeno bogatstvo, kada je u pitanju korupcija Tramp je posebna klasa. Uvijek predstavljan kao uspješan biznismen, svaki novi pothvat - bez obzira na očigledan sukob interesa - čini se da jača njegov brend. Za razliku od drugih autokrata, njega ne brinu međunarodne organizacije, a kamoli mišljenja međunarodne zajednice. Naprotiv, time što je njegova tužiteljka raspustila timove za borbu protiv kleptokratije i poništila kazne za američke kompanije zbog davanja mita u inostranstvu, Tramp šalje jasan signal da je zloupotreba položaja sada glavni američki biznis.. A jednom kada se ljudi uvjere da su svi korumpirani, prave kleptokrate pobjeđuju.

Po utvrđenom obrascu, desničarski populist dolaze na vlast u krstaškom pohodu na korupciju, samo da bi onda proširili koruptivnu "močvaru". Naivno je misliti da su zbog flagrantne izdaje opšteg interesa osuđeni na političku propast. Oni svoje sledbenike ubjeđuju da korupcija nije korupcija, već legitiman dio masovnog klijentizma tipičnog za populističke režime. "Pravi narod" dobija beneficije i usluge birokratije (uključujući i pomilovanja), dok ostali ne dobivaju ništa. Čak i zakletim trampistima smeta što on prima poklone od države (Katar) poznate po finansiranju Hamasa.

Politika koju provodi Tramp uveliko podsjeća na kulturnu revoluciju u Maovoj Kini, gdje se društvo trebalo naglo (stubokom) promijeniti da bi bilo u skladu sa Maovom vizijom. Pokrenute su sveobuhvatne čistke u državnoj upravi i kulturnim institucijama. Sveučilišta su zatvorena. "Narodne neprijatelje" trebalo je javno ponižavati. Nezavisni mediji, dakako, nisu postojali. Cilj je bio, takoreći, pretvaranje cjelokupnog društva u jednu golemu eho-komoru. Isto se može reći i za Trampove ambicije.

Tramp često koristi sintagmu Napoleona: "Onaj koji spašava svoju zemlju, ne krši nikakav zakon." Ima pozornost vjeverice i mijenja mišljenja dok trepneš okom.

Zanimljiva je odrednica glupi idiot koju koristi profesor sa fakulteta u Bergenu, Lars. Fr. H. Swendsen (Tim press, 2025): "Glupan ne razmišlja, idiot razmišlja pogrešno, dok glupi idiot bez razmišljanja prihvata svoje pogrešno razmišljanje..." Najočitiiji znak da je neko glupi idiot jest ustrajavanje te osobe u tome da ima pravo u apsolutno svim pitanjima. Rijetko ko zaslužuje etiketu "glupog idioata" više od Donalda Trampa.

Zaključak

Fenomen Donalda Trampa ukazuje na ranjivost američkih institucija pred talasom populizma. Njegov mandat doveo je u pitanje stabilnost demokratskog sistema, naglasio podjele u društvu i otvorio vrata najdubljoj institucionalnoj krizi u novijoj američkoj istoriji. Za akademsku raspravu o Trampu važno je istaći da je njegov populizam istovremeno dao glas marginalizovanom dijelu biračkog tijela, ali je i ozbiljno potkopao temelje američke demokratije.

2.2 Vladimir Putin - konsolidacija moći i model "suverene demokratije"

Uvod

Dolazak Vladimira Putina na vlast krajem 1999. i početkom 2000. godine označio je novu fazu u političkom razvoju Ruske Federacije. Dok su devedesete godine bile obilježene političkom nestabilnošću, ekonomskim haosom i slabljenjem državnog autoriteta, Putinov uspon donio je proces konsolidacije moći i jačanja uloge države. Ovaj proces kasnije je ideološki formulisan kroz koncept

“suverene demokratije”, kojim ruske vlasti opravdavaju specifičan model političkog sistema, različit od liberalnih demokratija Zapada (Colton, 2016.).

Putin je opsjednut historijom, posebno ruskom imperijalnom prošalošću, a raspad Sovjetskog Saveza smatra najvećom tragedijom koja je zadesila Ruse. Njegovi su povijesni uzori monarski koji su širili granice ruskog imperija, poput Petra Velikog i Katarine Velike, no i Staljin za razliku od Lenjina, ima pozitivno mjesto u Putinovoj verziji ruske historije.

Konsolidacija moći

Putinova konsolidacija moći može se analizirati kroz nekoliko ključnih dimenzija:

1. Centralizacija vlasti - Od početka mandata Putin je nastojao smanjiti autonomiju regiona i učvrstiti vertikalu vlasti. Ukinuo je direktne izbore guvernera i postavio sistem u kojem predsjednik ima ključnu ulogu u imenovanju regionalnih lidera (Hale, 2010.).
2. Kontrola nad medijima - Proces konsolidacije uključivao je postepeno preuzimanje kontrole nad ključnim televizijskim kanalima i medijima, čime je sužavan prostor za nezavisno novinarstvo (Lipman, 2005.).
3. Marginalizacija opozicije - Politička opozicija u Rusiji doživjela je sistematske pritiske, uključujući zabrane kandidatura, medijsku izolaciju i represivne zakone o nevladinim organizacijama (Gel'man, 2015.).
4. Ekonomska stabilizacija - Putinov režim koristio je ekonomski rast iz prve decenije 2000. tih, temeljen na prihodima od nafte i gasa, kako bi izgradio legitimitet i podršku građana (Treisman, 2011.).

Model “suverene demokratije”

Koncept “suverene demokratije” uveden je sredinom 2000. tih kao ideološki okvir Putinove politike. Prema ovom modelu, Rusija formalno zadržava demokratske institucije - izbore, parlament, partije - ali njihovo funkcionisanje određeno je “nacionalnim interesima” i “suverenitetom države”.

Ključne karakteristike ovog modela su:

- Primat države nad pojedincem - slobode i prava podređeni su stabilnosti države.
- Selektivni pluralizam - politička takmičenja dozvoljena su u okvirima koje vlast smatra prihvatljivim.
- Kritika Zapada - ideja da zapadne liberalne demokratije ne mogu biti univerzalni model, već da Rusija ima pravo na “vlastiti put” razvoja (Sakwa, 2014.).

Kako tvrdi Surkov (2006.), ideolog “suverene demokratije”, „Rusija nije obavezna da kopira tuđa rješenja, već da razvija sopstvenu formu demokratije, u skladu sa svojom tradicijom i istorijskim iskustvom“.

Posljedice na ruski politički system

Uvođenje i prakticiranje “suverene demokratije” dovelo je do:

- Slabljenja institucija - parlament i sudstvo pretvoreni su u instrumente izvršne vlasti.
- Stabilnosti bez slobode - režim nudi sigurnost i ekonomski rast u zamjenu za političku pasivnost građana.
- Autoritarne konsolidacije - mnogi autori smatraju da se iza koncepta “suverene demokratije” zapravo krije institucionalizovani autoritarizam (Levitsky & Way, 2010.).

“Rusija trenutano nema budućnost. Rusija se strmoglavjuje poput dizala u vremenu, a sada se približavamo tridesetim godinama prošlog vijeka - razdoblju Velikog terora. Intelktualno, politički i mentalno, Rusija pada na svim razinama civilizacijske ljestvice...”

Sergej Lebedev (Večernji list, intervju, 19.9.2025.)

Zaključak

Putinov model vladavine kombinuje formalne demokratske institucije sa dubokom centralizacijom moći i ograničenjem političkog pluralizma. Ideološki okvir “suverene demokratije” predstavlja pokušaj da se autoritarna praksa prikaže kao specifičan oblik demokratije prilagođen ruskim uslovima. Dok pristalice tvrde da ovaj model osigurava stabilnost i nacionalni suverenitet, kritičari upozoravaju da on zapravo predstavlja mehanizam legitimizacije dugoročne personalizovane vladavine.

2.3. Viktor Orban i evropski iliberalni lideri

Viktor Orban, premijer Mađarske, često se navodi kao paradigmatičan primjer tzv. „iliberalne demokratije“ - pojma koji je sam uveo u politički diskurs 2014. godine. Orban je tokom svojih mandata uspio da konsoliduje gotovo potpunu kontrolu nad medijima, pravosuđem i obrazovnim institucijama. Njegova partija Fidesz izmijenila je izborni zakon u svoju korist, a javni resursi su instrumentalizovani kako bi se održala politička dominacija (Scheppelle, 2013.).

Američki predsjednik je Orbana, prošle godine, nazvao “veoma velikim liderom, veoma snažnim čovjekom” dodavši: “Neki ga ne vole jer je previše jak. Lijepo je kada vam zemlju vodi snažan čovjek.” Orban, najpopulističkiji lider savremenog svijeta koristi već 15 godina državna

ovlašćenja za obračun s protivnicima, koristi mračnu retoriku za demonizaciju svojih političkih neistomišljenika i sprovodi "čistku vaukizma" iz institucija. Nema sfere tokom Orbaneve vladavine gdje se njegova Vlada nije umiješala. Nakon što je izvršila pritisak na sudije i preoblikovala izborna pravila kako bi bilo teže smijeniti njegovu partiju, univerziteti su očišćeni od rodnih studija, a javne institucije stavljene pod kontrolu lojalista. Danas se procjenjuje da Fides i njegovi kontrolišu oko 80% mađarskih medija.

Orban je jedva dočekao Trampov napad na USAID, te izjavio da će vrlo brzo "iskorijeniti sve one organizacije i medije koji primaju sredstva iz inostranstva" nazvavši ih "kukcima". Odlučio se na ultradesni zaokret, kako bi pridobio i zagrabio u najkonzervativniji dio mađarskog društva te je zabranio Paradu ponosa i dodatni restriktivni zakon prema LGBTIQ+ manjini na sličan način kako je to "sredio" Putin u Rusiji.

U sličnom smjeru kretala se i Poljska pod vođstvom Jarosława Kaczyńskog i stranke Pravo i pravda (PiS). Iako nije formalno bio premijer, Kaczyński je kontrolisao ključne državne odluke i kroz reformu pravosuđa pokušao da oslabi nezavisnost sudova. Evropska unija je protiv Poljske i Mađarske pokrenula postupke zbog kršenja vladavine prava (Pech & Scheppele, 2017.).

Na Balkanu, Aleksandar Vučić je razvijao model tzv. „izborne autokratije“, gdje izbori postoje, ali se njihova regularnost dovodi u pitanje zbog kontrole medija, pritiska na opoziciju i zarobljavanja institucija (Bieber, 2018.). Slične tendencije postoje i kod Milorada Dodika u Bosni i Hercegovini, kao i kod drugih lidera koji koriste etnonacionalističku retoriku da bi održali moć.

Orbanov model iliberalne demokratije inspiraciju crpi iz dva izvora: sa jedne strane iz Putinovog centralizovanog modela moći, a sa druge iz Trampove populističke retorike koja targetira medije i kosmopolitske elite. On je, dakle, svojevrсна evropska sinteza ruskog autoritarizma i američkog populizma, što pokazuje da globalni trend autokratije nije ograničen na jednu regiju, nego se fleksibilno prilagođava lokalnim uslovima.

3.

Autokratske tendencije u BiH, Srbiji i Hrvatskoj

3.1. Bosna i Hercegovina - hibridni režim pod međunarodnim tutorstvom

Politički sistem BiH karakterišu etničke podjele i paraliza institucija. Iako postoji formalni okvir demokratije, praksa pokazuje dominaciju etničkih lidera, slabu odgovornost i kontinuirano oslanjanje na međunarodne intervencije (Freedom House, 2023.).

Posebno se izdvajaju tri lidera: **Bakir Izetbegović, Milorad Dodik i Dragan Čović.**

- **Bakir Izetbegović (SDA):** Kontrolu ostvaruje kroz **partijsku dominaciju u javnom sektoru** (posebno u Federaciji BiH), gdje zapošljavanje i napredovanje često zavise od stranačke lojalnosti (Izveštaj TI, 2022). Retorikom o „ugroženosti Bošnjaka“ Izetbegović koristi identitet i religiju za konsolidaciju podrške, dok istovremeno SDA zadržava presudan uticaj na imenovanja u pravosuđu i sigurnosnim strukturama (Turčalo, 2012.)
- **Milorad Dodik (SNSD):** Njegova vlast u Republici Srpskoj odlikuje se **centralizovanjem moći** i osporavanjem institucija na državnom nivou (Bieber, 2020.). Dodik sistematski koristi **RTRS** i druge medije kao propagandni aparat, dok kritičke novinare i opoziciju izlaže pritiscima (Reporteri bez granica, 2023.). Ekonomska moć SNSD-a održava se kroz **partijske mreže javnih nabavki i kontrolu resursa RS-a** (OSCE, 2021.).
- **Dragan Čović (HDZ BiH):** Nastupa kao „legitimni predstavnik Hrvata“ i koristi **mehanizme blokade u Federaciji BiH** kako bi osigurao dominaciju HDZ-a (Perry, 2021.). Njegov uticaj posebno je vidljiv u kontroli finansijskih institucija i zapošljavanju kadrova u zapadnoj Hercegovini, čime gradi stabilnu klijentelističku mrežu (Marić, 2020.).

Ova tri lidera zajedno održavaju sistem u kojem dominira **etnopolitički kartel**, što BiH svrstava u kategoriju **hibridnih režima** - formalno demokratskih, ali sa izraženim autoritarnim obrascima vlasti (Bieber, 2020.).

BiH, u zadnjih godinu dana (2024-2025)

Zadnjih godina BiH političku scenu obilježio je Kristijan Šmit, te Milorad Dodik.

Kristijan Šmit, visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini, kojeg Republika Srpska ne priznaje jer nije dobio mandat od

strane Savjeta bezbjednosti UN, započeo je svoj mandat u avgustu 2021. godine, a za četiri godine uspio je da udalji BiH od bilo kakvog političkog dogovora. Naime, među prvim njegovim odlukama je suspendovanje Ustava Federacije BiH i Izbornog zakona BiH na Opštim izborima 2022.godine, kako bi se formirala vlast u Federaciji u BiH. Potom je Šmit pokušao da nametne odluke kojim bi se uveo termin državna imovina BiH, a koji ne postoji u Dejtonskom sporazumu, nego tamo jasno piše da imovinom raspoložu entiteti - Republika Srpska i Federacija BiH. Nakon što je Republika Srpska odbila da prihvati ovu njegovu namjeru, Šmit je posegao za „silom“. Nametnuo je izmjenne Krivičnog zakona BiH i uveo „krivično djelo “nepoštovanje odluka Visokog predstavnika”, za koje je predviđen zatvor od jedne do pet godina i zabrana političkog djelovanja. Po tom “krivičnom djelu” je Sud BiH presudio predsjedniku RS-a Miloradu Dodiku. Pored ovoga, Šmit je nametnuo i niz odluka koje se odnose na finansiranje institucija BiH i izbora u BiH, gdje je čak zabranio i finansiranje iz budžeta dvije srpske stranke - Saveza nezavisnih socijaldemokrata, Milorada Dodika i Ujedinjenje Srpske, Nenada Stevandića, koji je trenutno i predsjednik Narodne skupštine RS.

Ključni događaji i potezi:

- U februaru 2025. godine Sud BiH osudio je Dodika na godinu dana zatvora i šest godina zabrane političkog djelovanja zbog nepoštovanja naloga međunarodnog visokog predstavnika (Christian Schmidt).
- Kao odgovor, entitet Republika Srpska (RS), kojim Dodik dominira, usvojio je niz zakona kojima se zabranjuje djelovanje državnih institucija (sudovi, SIPA, VSTS) na svom teritoriju.
- Reakcija iz Sarajeva: predstavnici bošnjačkih stranaka i državnih institucija ocijenili su te poteze kao „napad na ustavni poredak BiH“ i zahtijevali sankcije.
- U augustu 2025. Centralna izborna komisija BiH je razriješila Dodika s funkcije predsjednika RS-a na osnovu pravosnažne presude.
- Na sjednici NSRS, od 18.10.2025. suspendovani su svi zakoni, koji su ranije donešeni (Zakon o imovini, Zakon o neprimjenjivanju odluka Ustavnog suda BiH, Izborni zakon BiH; Zakon o VSTS, Zakon o dopuni Krivičnog zakonika RS, Zakon o neprimjenjivanju Zakona i zabrani djelovanja vanustavnih institucija BiH).

Analiza i implikacije

1. Konsolidacija autoritarnih alata

Dodik koristi institucije RS-a za jačanje entitetske autonomije i za suprotstavljanje državnim i međunarodnim nadležnostima. Uvođenje zakona koji suspenduju rad državnih organa pokazuje strategiju „de-centralizacije države“ kojom se slabi centralni nivo i jača entitetska vlast.

2. Erozija državnog poretka

Potezi RS-a predstavljaju direktno osporavanje institucija BiH, što ugrožava funkcionalnost države kao cjeline. Time se povećava nestabilnost sistema - koji je inače bio već ranjiv.

3. Reakcija Sarajeva i etnički polariziran odgovor

Sarajevo reaguje pravno i retorički, ali je institucionalno ograničeno - mehanizmi za efikasnu primjenu odluka su slabi, što Dodiku omogućava da nastavi s taktikom. Također, reakcije su često etnički napete, što dodatno polarizira društvo.

4. Međunarodni i regionalni kontekst

Pitanje Dodika postaje međunarodno - Rusija i Mađarska pokazuju podršku, dok EU i međunarodni predstavnici pozivaju na poštovanje pravosuđa i Daytonskog sporazuma. Ovaj nesklad može biti iskorišten od lokalnih elita za mobilizaciju birača.

5. Posljedice za demokratiju i reforme

Kada jedan od glavnih aktera sustavno radi na slabljenju državnih institucija i promjeni pravnog poretka u svoju korist, to dovodi do smanjenja političke konkurencije, slabljenja institucija kontrolne i ravnoteže, te višeg rizika od „zarobljene države“.

Zaključak

Posljednjih godina u BiH se pokazuje kako lider entiteta, kroz institucionalne promjene i pravne manevarske prostore, može postaviti temelje autoritarnijeg modela vladanja. Reakcija Sarajeva, iako simbolički značajna, pokazuje ograničenost kada su u pitanju konkretne promjene u praksi. Ako se takvi trendovi nastave, BiH riskira dodatni pad funkcionalnosti državnih institucija i dublju etničku polarizaciju.

3.2. Srbija - jačanje autoritarnosti od Miloševića do Vučića

Srbija je u posljednje tri decenije prošla kroz nekoliko političkih faza u kojima se autoritarni obrasci vlasti transformišu i prilagođavaju novim okolnostima.

→ **Slobodan Milošević (1989-2000.):** Njegova vladavina bila je oličenje **klasičnog autoritarizma**, obilježenog partijskim monopolom (SPS), kontrolom medija, potpunom dominacijom nad vojskom i policijom, te manipulacijom izborima (Ramet, 2006.). Nacionalizam je bio glavni instrument mobilizacije masa, dok je opozicija

bila marginalizovana, a nezavisni mediji pod stalnim pritiskom (Biserko, 2012.).

→ **Vojislav Koštunica (2000-2008.):** Dolaskom na vlast poslije „petog oktobra“, Koštunica je donio očekivanja demokratske tranzicije, ali je njegova politika imala **konzervativne i autoritarne refleksije** (Bieber, 2020.). Iako je formalno poštovao institucije, pokazivao je sklonost ka „mekom autoritarizmu“ - pasivnim blokadama reformi, nacionalističkoj retorici i ograničavanju nezavisnih institucija. Njegova vladajuća filozofija bila je balansiranje između demokratskih zahtjeva EU i očuvanja starog državnog aparata.

→ **Dragan Đilas (2008-2013. DS):** Kao gradonačelnik Beograda i jedan od lidera Demokratske stranke, Đilas je predstavljao pokušaj modernizacije i evropske orijentacije, ali se i njegov period vezuje za **kljientelističku praksu i koncentraciju moći u DS-u**. (Orlović, 2010.) Kritike su išle u pravcu da se stranačka elita pretvorila u „novu oligarhiju“, a povjerenje građana u institucije ostalo je slabo.

→ **Aleksandar Vučić (2012-danas, SNS):** Vučićev uspon predstavlja povratak i radikalizaciju autoritarnih obrazaca. On je konsolidovao vlast kroz:

- **totalnu kontrolu medija** - većina nacionalnih televizija i dnevnih novina funkcioniraju kao propagandni aparat SNS-a (Freedom House, 2023.);
- **zarobljavanje institucija** - parlament, pravosuđe i izborni proces podređeni su interesima vladajuće elite (OSCE, 2022.);
- **personalizaciju moći** - iako je formalno premijer ili predsjednik, Vučić djeluje kao **centralna figura sistema**, dok stranka i država postaju njegovo lično političko oruđe.

Ova evolucija pokazuje da je Srbija nakon Miloševića ušla u fazu hibridne demokratije, ali je Vučićev period donio **re-autokratizaciju** u formi **“izborne autokratije”** - sistem u kojem izbori postoje, ali ne garantuju političku smjenu vlasti zbog neravnopravnih uslova (Levitsky & Way, 2010.)

Srbija danas (2024-2025)

Vučić je konsolidovao kontrolu nad medijima, parlamentom i pravosuđem. Opozicija je marginalizovana, a izbori sve više liče na procedure bez stvarne konkurencije. Ovakav model ima elemente “izborne autokratije”.

Političku scenu zadnjih godinu dana u Srbiji je obilježila “nadstrešnica”. Od toga dana više ništa nije isto.

Prvi zahtjev studenata bio je da se objavi sva dokumentacija vezana za rekonstrukciju željezničke stanice za koju je od početka bilo jasno da je bila protivzakonita, uz političke

naloge da se radovi ubrzaju a procedure preskaču da bi se političari slikali na "renoviranoj" željezničkoj stanici.

Vlasti su nakon prvih protesta nešto objavile no bilo je jasno da je to tek mali dio obimne dokumentacije i to baš onaj iz kojih se ne može vidjeti razmjere kriminala, pogodovanja, nestručnosti, izbjegavanja, laganja i posvemašnog muljanja. Studentima i stručnjacima bilo je jasno da to nije sve i tražili su još. Državna tijela objavila su još malo dokumenata tvrdeći da je to sve. I tako najmanje pet puta. Vučić lično, ministri, predsjednica Skupštine Ana Brnabić, stručnjaci, direktori javnih preduzeća - svi su svaki put uporno lagali da je objavljeno sve da bi nakon još upornijeg nastavka protesta opet nešto objavili i tvrdili da je to sve.

Država je pokušala studentski revolt neutralizirati mrkvom i štapom, povećavajući budžet za obrazovanje i istodobno prijeteci da će poništavati godine, ukidati stipendije i slično. No već je bilo kasno, njihova upornost već je probudila uspavane građane. Protest u Beogradu 27. decembra 2024. godine koji je okupio više od sto hiljada ljudi, od čega studenata nije moglo biti više od petine, pokazao je da se ljudi oslađaju straha i izlaze na ulice da bi iskazali nezadovoljstvo samom prirodom vlasti u Srbiji.

Osokoljeni tom masovnošću, studenti su riješili centralne proteste proširiti izvan Beograda. Od samog početka po manjim su mjestima organizovane petnaestominutne šetnje za žrtve, no procjene sa terena bile su, da bez nekog dodatnog impulse brojevi učesnika ne mogu značajno narasti.

Tada su studenti hrabro i naizgled ludo krenuli organizovati proteste izvan Beograda i šetati po gradovima u kojim će ih održati. Redom po najvećim gradovima države: Novi Sad, Kragujevac, Niš.

Scene pristojnih, nasmijanih, optimističnih, po svemu normalnih mladića i djevojaka, koji prelaze 30-40 kilometara u jednom danu budile su Srbijance u svakom mjestu kroz koje su kolone prolazile. Što je više građana odbacivalo svoj strah, to se pokret s jednostavnom porukom "podržimo našu djecu" sve više spontano širio. Kada se dovoljno ljudi probudilo iz straha, preko noći se po najzabačenijoj periferiji postajali građani, formulirajući i opšte i svoje lokalne zahtjeve.

Sada probuđeni građani, koji su prvobitno sramežljivo ustajali da podrže studente, sve jasnije zahtijevaju sveobuhvatne promjene, smjenu Vučićeve vlasti.

Gotovo 11 mjeseci Srbija je u političkoj krizi koja se pretvara u noćnu moru za autokratski režim Aleksandra Vučića. Nakon najvećeg protesta koji je Srbija vidjela (procjenjuje se da je bilo od 500.000 do 700.000 ljudi) a dogodio se u Beogradu 15. marta, upitno je kuda Srbija ide?

Duže od 10 mjeseci protesta, protiv kriminala, korupcije, nemara, pogodovanja i muljanja koji su prouzročili pad

nadstrešnice nad netom renoviranoj željezničkoj stanici u Novom Sadu i smrt 16 ljudi pokazalo je da je ogromnom broju građana dosta bahate vlasti i njene bezobzirne vladavine. Okupljanje građana, koja su počela kao spontano odavanje počasti poginulima, preuzeli su studenti i pretvorili ih u proteste protiv svega što u Srbiji ne valja - a toga je zaista mnogo. Vođeni iskrenim žarom društvenog aktivizma, spontanošću, energijom i odlučnošću, studenti su proteste proširili na sve slojeve društva, ali i na sve dijelove Srbije, te su oni i postali građanski. Izlaskom izvan Beograda, šetnjom do najvećih regionalnih centara, Novog Sada, Kragujevca i Niša i kasnijim širenjem na manje gradove nekadašnje učmale provincije kao što su Novi Pazar, Zrenjanin, Kraljevo i mnogi drugi, sve više građana ohrabrialo se ustati i javno iskazati duboko nezadovoljstvo režimom. Veliki skup u glavnom gradu bio je na kraju 2024. godine, te se 22.12. na Trgu Slavija okupilo preko 100.000 ljudi. Četiri mjeseca kasnije nezadovoljnih građana je na istom prostoru bilo najmanje dva i po puta više!

Neposredno prije samog mitinga pred prozorom rezidencije predsjednika Republike elegantni je urbani park francuskog tipa sa njegovanom travom i perivojima maćuhica pažljivo usklađenih boja. Odjednom u parku niče šatorska nastamba studenata koji se bore za ustavno pravo na studiranje. Traže da se blokiraju blokaderi, grozne kolege koji njima pristojnima već mjesecima ne dopuštaju učiti za ispite od kojih im zavisi budućnost i karijera. Većini "svjesnih" studenata najmanje je 30 godina, ima i dvostruko starijih. Spontano samoorganizovani studenti nekim čudom svi imaju navlas iste nove šatore.

Vučić je na proteste odgovorio osnivanjem pokreta "Pokret za narod i državu" najsličnijem nekadašnjem Gadafijevim "narodnim komitetima" koji su imali za cilj usavršiti demokratsko iskazivanje narodne volje (i ljubavi prema Vučiću). Organizovao je skup, htio se pokazati većim, boljim i popularnijim od svojih prethodnika Josipa Broza Tita i Slobodana Miloševića. Unatoč svim mrkvama i štapovima, na mitingu je bilo samo 50.000 pristalica režima.

Istina je daleko neugodnija po vladajuću kliku koja vidi da su se građani oslobodili. Srbijom više ne vlada strah i prijetnje više nemaju učinka.

Umjesto Vučićevog "sviranja kraja obojene revolucije", bijes građana postaje sve veći. Moglo bi se reći da A. V. zapravo "pumpa" cijelu priču i to na najjače i tome se ne nazire kraj. Čini to raznim prijetnjama, iskrivljavanjem slike događaja te najavama izbora u potpuno haotičnim uslovima.

Studenti su uradili ključne stvari, uzdrnali su i mobilizirali su do tada apolitični i apatični dio javnosti. On se više ne može vratiti na stanje otprije protesta.

Decentralizovana borba, bez lidera i hijerarhije, pokazala se sposobnom satjerati režim u ugao. Pristup koji je Otpor primijenio validan je i danas, 25 godina kasnije...

Filip Švam (Večernji list, subota od 22.3.2025. str. 26 i 27), glavni urednik nedjeljnika *Vreme*: "Studenti su pokrenuli Srbiju koja je bila potpuno stala, postala je apatična i pretvorila se u neku sivu zonu bezvoljnih, umornih ljudi koji su digli ruke od sebe i od svojih života i od bilo kakvog uticaja.

SNS je predugo na vlasti i to je tipična klijentistička stranka koja je razvila sistemsku korupciju na svim nivoima. Oni na vrhu uzimaju milijarde, oni malo ispod njih stotine miliona. U SNS ulaziš da bi nešto stekao, da bi se zaposlio ili otvorio biznis i slično.

Ne može se govoriti o izborima ako svi režimski mediji tretiraju opoziciju kao udruženu terorističku organizaciju. Od 1. januara do 1. marta 2025. godine, Vučić je nakupio 154 sata na televizijama u direktnom obraćanju, a o ostalim pojavljivanjima u priložima, izvještajima, snimkama da i ne govorimo. To ne može niko više pratiti i to je neizdrživo.

Aleksandar Vučić mora napraviti velike ustupke i korjenite promjene, ne samo kozmetičke. Iracionalna politika poput dovođenja raznih tzv. studenata koji hoće da uče u Ćaciland, ako se koristi zvučni top protiv mirnih protesta i slične stvari onda Srbija ulazi u krizu čiju su dubine neistražene. Srbija se više ne može vratiti na vrijeme prije 1. novembra 2024. Srbija se više ne može vratiti u situaciju u kojoj su naprednjaci bili gospodari života i smrti, neba i zemlje.

On može biti predsjednik do 2027. ali sistem koji održava tu autokratiju i autoritarnu vladavinu u Srbiji je pred kolapsom.

Režim je pokušao sabotirati taj (veliki skup 22.3.2025.) zastrašivanjem građana, plasiranjem laži i polu-informacija, te dovođenjem kontrastudenata. To je sve krahiralo i vratilo se Vučiću u lice kao politički boomerang. Sve što on radi preraslo je u javnu sprdnju.

U početku je ignorisao studente, pa ih onda nazvao plaćenicima obojene revolucije ili zavedenom djecom, koja su u biti ipak poštena i časna, a jedno vrijeme ih nije ni uzimao u usta. Na kraju ih, eto, ponovno optužuje za sve.

Studenti su napravili herojsku stvar, jer su zašli u unutrašnjost sela i gradova a stanovnici su uvidjeli da su to naša djeca koja su dobra i pametna. Time su srušili mit o dobrom vladaru i njegov kult ličnosti, u koji su uložene stotine ili milijarde evra, a on to više ne može vratiti. Što više pokušava, sve se dublje ukopava i doživljava ono što doživljava svaki autokrata, a to je da pred kraj karijere postaje irelevantan i još više smiješan.

Protesti koji traju godinu dana i koje vlast ne može zaustaviti, potpuno su promijenili političku scenu Srbije. Vlast se počela brinuti, ako ne još i tresti, jer godinama etablirani sistem zasnovan na kombinaciji represije i korupcije više ne uspijeva ušutkati jedan značajan segment politički aktivnog stanovništva: studente i građane koji im prilaze.

Opozicione stranke, posebno one građanske, u ovom su trenutku, potpuno marginalizovane. Po padu nadstrešnice malo su se po navici oglašavale nekakvim zahtjevima i proglasima protiv svega. Kada su ih artikulisaniji i odlučniji studenti za kratko vrijeme potpuno zasjenili, pokušali su se ogrepsti o njihovu popularnost i pridružiti im se, ali su brutalno odbijeni. Odbačeni od studenata, opozicionari kao da su se zavukli u mišju rupu i kao da su u nekoj vrsti zimskog sna.

Vučić drži i dalje sve poluge vlasti, pa i represivni aparat, sve je to slaba podloga zavaravanjima da je Vučić prošlost. Ništa što Vučić čini ili govori nema nikakve veze s onim što žele i razmišljaju srbijanske generacije, one koje dolaze. Oni u njemu ne vide partnera za bolji život u Srbiji. Ti ljudi traže meritokraciju umjesto autokracije - vrijeme i okolnosti jednostavno ne rade za Vučića.

3.3. Hrvatska - formalna demokratija, autoritarni refleksi

Hrvatska se danas smatra konsolidovanom demokratijom i članicom EU, ali u njenom političkom razvoju prisutni su obrasci autoritarne prakse, koji su naročito vidljivi u usporedbi između **Franje Tuđmana** i **Andreja Plenkovića**.

→ **Franjo Tuđman (1990-1999.):** Kao prvi predsjednik nezavisne Hrvatske, Tuđman je vladao gotovo u potpunosti kroz **model prezidencijalizma**, u kojem je HDZ bio produžena ruka njegove lične moći (Ramet, 2020.) Njegova politika obilježena je **nacionalnom homogenizacijom, kontrolom medija (posebno HRT-a)** i potiskivanjem opozicije (Jović, 2002.) Iako je formalno uspostavljao demokratske institucije, stvarna moć bila je koncentrisana u njegovim rukama, što je stvorilo poluautoritarni okvir tokom devedesetih.

→ **Andrej Plenković (2016-danas):** Kao predsjednik HDZ-a i premijer, Plenković djeluje u **institucionalno drugačijem kontekstu** - Hrvatska je članica EU, postoje ograničenja kroz evropske mehanizme i šira građanska kontrola. Ipak, pojedini elementi podsećaju na Tuđmanov period:

- **Kontrola nad institucijama:** HDZ pod Plenkovićem održava dominaciju kroz stabilnu mrežu kadrova u javnim preduzećima, pravosuđu i administraciji (Freedom House, 2023.).
- **Politički pritisak na nezavisne medije:** Iako ne postoji otvorena cenzura, kritički novinari često su izloženi tužbama za klevetu (tzv. SLAPP tužbe) i finansijskim pritiscima (Reporterji bez granica, 2023.).
- **Marginalizacija opozicije:** Opozicione stranke imaju ograničen uticaj, dok HDZ kroz koalicije i klijentelističke mreže održava dugoročnu političku stabilnost nalik dominaciji iz Tuđmanovog doba.

Paralela između Tuđmana i Plenkovića ogleda se u **kontinuiranoj dominaciji HDZ-a kao „državotvorne“ partije**, koja je i danas ključni oslonac političkog sistema Hrvatske. Razlika je u tome što je Tuđman vladao otvoreno autoritarno u ranoj fazi državnosti, dok Plenković autoritarne impulse implementira u okviru **formalno demokratskog i evropskog okvira**, što ga svrstava u kategoriju „mekog autoritarizma“ ili **hibridne prakse unutar formalne demokratije**.

Hrvatska danas (2024- 2025.)

Čini se da najbolje današnju političku scenu Hrvatske oslikavaju koncerti Marka Perkovića Thompsona u Zagrebu i Sinju.

Nakon Thompsova koncerta, vojnog mimohoda, a i svega što se događa na globalnoj razini, više ništa nije isto, pa ni hrvatska javnost, koja nakon višegodišnjeg zatišja odnedavno ponovno diše u domoljubnom tonu, čime Plenković mudro balansira.

Analitičari će reći da se Plenković nije transformisao, nego samo prigrlio evropske trendove okretanja desnim opcijama, što je u Hrvatskoj počelo tek nakon ljetošnjeg zagrebačkog koncerta Marka Petrovića Thompsona.

Broj ljudi na koncertu Marka Petrovića sličan je broju žrtava ustaškog režima koji Thompson rehabilituje, piše Frankfurter algemajne cajtung (Večernje novosti, 7.7.2025.)

MPT ustaškim pozdravom oživljava sjećanje na krvavu prošlost, piše New York Times (Jutarnji list od 25.8.2025. str. 3), koji ističe da koncerte ovog muzičara posjećuju pripadnici hrvatskog državnog vrha. Veliki „revival“ ustaštva pod pokroviteljstvom vladajućih struktura, tema je opsežnog teksta uglednog New York Timesa koji se poput Bloomberga i BBC-ja ranije, bavi ovim fenomenom.

„Već tri desetljeća Thompson (58), hard-rock pjevač, tekstopisac i veteran Domovinskog rata, koristi nacionalističku retoriku u svojim pjesmama kako bi sebe i obožavatelje predstavio kao beskompromisne čuvare hrvatske baštine... Na koncertima u Zagrebu i Sinju „mnogi obožavatelji nosili su crne beretke i majice koje su podsjećali na paravojne uniforme ustaša, fašističke skupine koja je vodila Nezavisnu Državu Hrvatsku. Neke majice bile su ukrašene riječima ustaškog ratnog pozdrava. Brutalnost ustaškog režima bila je toliko ekstremna da je najviši nacistički vojni zapovjednik u Hrvatskoj rekao da su „poludjeli“ svjedočeći masovnim ubojstvima, silovanjima i mučenjima. Povjesničari procjenjuju da su ustaše ubili stotine tisuće civila, uglavnom Srba, kao i Židova, Roma i političkih protivnika.“

Premijer Plenković fotografiran je s Markom Perkovićem Thompsonom prije zagrebačkog koncerta, a ministar obrane Ivan Anušić priznao je sudjelovanje u ratnom pozdravu na istom nastupu.

Tena Šimonović Einwalter, pučka pravobraniteljica koja je opomunoćenik Hrvatskog sabora za promicanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda ocjenjuje stanje: „ ... U srpnju ove godine usred dana u centru Zagreba masovno se pjevalo „Juru i Bobana“, pjesmu koja slavi ustaške zapovjednike Juru Francetića i Rafaela Bobana. Upozorila sam na izostanak javne osude takvog ponašanja visokih dužnostika i nadležnih tijela.

Uz taj ZDS imamo sada kod jednog dijela građana porast javnog iskazivanja o NDH relativizirajuće, pa i glorificirajuće retorike, pjesama i simbola. Zatvaranje očiju pred tim vodi do daljnjeg rasta govora mržnje i porasta nesnošljivosti u fizičkom svijetu. Zabrinuta sam zbog nedovoljno političke volje da se tome stane na kraj, nedovoljno brze i sigurno nedovoljno jasne osude, kao i bujanje netočnih informacija o tim simbolima. Kao što sam i upozorila, duh je pušten iz boce i sada ga je teško vratiti u nju. (Večernji list, subota, 30.8.2025. str.20 i 21)

Zoran Pusić, predsjednik Antifašističke lige Hrvatske (Novosti tjednik za nacionalnu manjinu, 15.8.2025. str 10 i 11): „Ono što Hrvatsku 2025. godine ozbiljno ugrožava jest val ustašizacije. A za tu rastuću nesigurnost Hrvatske kao demokratske države koja štiti slobodu i ravnopravnost svojih građana, odgovorna je, pa i kriva Vlada RH... Kada se u Saboru junače sa „Za dom spremni“ bez sankcija predsjedinka Sabora, treba jasno reći da ZDS ima samo jednu „konotaciju“, to je simbol ustaštva kao što je „Heil Hitler“ simbol nacizma.

Paradoks je se u zaštitit antifašizma poziva na Franju Tuđmana kao nekoga ko je navodno bio prepreka današnjoj ustašizaciji društva. Tuđman je odgovorna za falsficiranje povijesti, relativizaciju zločinačkog karaktera NDH. Promoviranje ustaške ideologije započelo je upravo s njim. Tuđman se nije obračunao sa HSP-om, posebno sa njegovim vojnim krilom HOS-om, zbog svojih antifašističkih uvjerenja nego iz pragmatičnih razloga.

Stevo Đurašković, profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu (Jutarnji list, str. 22 od 9.8.2025.) „Sve je počelo kada je Franjo Tuđman za svoju središnju ideju postavio hrvatsku nacionalnu pomirbu, te da se potomci ustaša i partizana trebaju ujediniti u borbi za samostalnu Hrvatsku. Naime, Tuđman je interpretirao cijelu hrvatsku povijest kao 1000-godišnju borbu Hrvata za državnost, koja se nije ostvarila zbog podijeljenosti Hrvata na razne idejne blokove... Zbog te ideje je Tuđman uporno insistirao na izjednačavanju žrtava Bleiburga i Jasenovca, pri čemu je odbacio oba mita.“

Plenković je procijenio da je najbolje ići Thompsonovim idejama niz dlaku, prije svega da ne izazove iritaciju dijela svoga biračkog tijela. Procijenio je da može ovako oportunistički postupiti, jer smo svjedoci uspona krajnje desnih strana i tendencija svuda u Evropi. Plenković je svojevrsna hrvatska verzija Angele Merkel, verzija koja problem gura pod tepih, a desni ekstremizam pacificira novcem iz EU.

Govoriti da ustaški pozdrav ima dvostruku konotaciju jednu koja je zabranjiva i drugu koja je dozvoljena kada se komoriraju događaji iz Domovinskog rata, sugerira najgori mogući zaključak da je Domovinski rat vođen na programu obnove ustaške, a ne na platformi formiranja demokratske države.

Hrvatska nije doživjela punu katarzu, hrvatski nacionalizam gaji simpatije prema NDH.

“Za dom spremni” (ZDS) je simbol mržnje, fašistički i ustaški pozdrav, koji prema praksi Ustavnog suda, i to u više predmeta, jasno označen kao simbol rasističke ideologije i kao takav usmjeren na poticanje mržnje prema ljudima drugačijeg rasnog i etničkog podrijetla. I Evropski sud za ljudska prava i Ustavni sud Hrvatske usaglasili su se da uzvikivanje tog pozdrava nije zaštićeno pravom na slobodu izražavanja, nego odraz rasističke ideologije.

Maja Munivrana, profesorica kaznenog prava (Jutarnji list, 30.8.2025.): “Kod nas je problem što smo uz vrlo dosljednu praksu Ustavnog suda stvorili i niz iznimki, i to ne zakonodavno, nego kroz vanpavne mehanizme, poput recimo Dokumenta dijaloga, koji je, premda formalno nije izvor prava, ušao u sudsku praksu šireći te iznimke. Dokument je učinio iznimku prema komemoraciji poginulih branitelja HOS-a. Pa imamo autorizovanu pjesmu jednog pjevača. Pa se ZDS proširio i u Saboru. Sve je više tih situacija koje stvaraju pravnu nesigurnost i otvaraju nova pitanja: je li iznimka isključivo komemoriranje postrojbi HOS-a ili i državnih blagdana i pobjede HV-a u kojoj su se te jedinice kasnije integrirane? Odnosi li se iznimka vezana uz pjesmu “Čavoglave” samo na gospodina Thompsona ili na sve koji pjevaju tu pjesmu?”

Iako umiveni autokrata Plenković obračunava se sa svakim ko mu je potencijalna prijetnja, da nemilosrdno zatre sve što je svojeglavo, neposlušno. U vrlo kratkom vremenu u tom pravcu učinio je više stvari:

- Uništio Povjerstvo za subijanje sukoba interesa i porezni USKOK
- Jačanje desničarskih tendencija koji nasrću na nezavisne medije i kulturu, na šačicu prkosnih slobodnomislećih intelektualaca

Najvjerodostojniji dokaz je za to organizovanje okruglog stola u Hrvatskom saboru u Zagrebu, o logoru Jasenovac (10.2025.) u organizaciji dvije desne stranke. Cilj skupa je bio da bude umanjen broj žrtava ustaškog logora Jasenovac, za koji je ponovljeno da nije bio “logor smrti”, već “radni logor” u kojem je sve do te mjere bilo savršeno da su đaci iz cijele NDH tu dolazili na praksu. Ocjenu tog skupa jasno izriče Klasić (Glas Srpske, 30.10.25. str.): “I ne bih rekao da je to revizionizam, to je otvoreno ustaštvo. Ovde se radi o tome da se ustaštvo nastoji prihvatiti kao prihvatljiv oblik hrvatskog patriotizma.”

Ovakav mejnstrim najviše koristi političkim elitama i interesnim skupinama koji na njima grade vlastite pozicije moći. Polarizacija u političkom smislu vrlo je korisna jer homogenizira “naše” i suprotstavlja ih “njihovima”. Na taj način se skreće pozornost s konkretnih problema ekonomije, demografije, migracija i socijalne sigurnosti te se preusmjeravaju na ideloške sukobe.

Hrvatska i proces „fašizacije društva“ - ustaštvo i kulturno-politički revizionizam

Iako je Hrvatska članica EU i formalno konsolidovana demokratija, unutar njenog društva i političkog diskursa prisutni su procesi koje dio analitičara označava kao „**fašizaciju društva**“ ili **normalizaciju ustaštva**. Ovi procesi ne znače povratak fašističke države u formalnom smislu, ali ukazuju na **revizionističke trendove, tolerisanje ustaške simbolike i prisvajanje ekstremno nacionalističkih narativa u javnom prostoru**.

1. Revizionizam i reinterpretacija Drugog svjetskog rata

- U posljednje dvije decenije raste broj inicijativa koje relativizuju ili reinterpretiraju ulogu **ustaškog režima NDH**.
- Pojedine grupe i javne ličnosti promoviraju narativ da su ustaše bili „domoljubi“ koji su se borili za hrvatsku državnost, dok se zločini nad Srbima, Jevrejima i Romima minimiziraju (Jović, 2017.).
- **Kurikulum istorije**: Udžbenici i nastava često imaju **revizionističke tonove** ili izbjegavaju kritičko suočavanje s ulogom NDH i ustaštva.

2. Ustaška ikonografija u javnosti

- Posebno zabrinjavajuća pojava jeste **isticanje ustaškog pozdrava „Za dom spremni“** na sportskim događajima, koncertima i komemoracijama (Goldstein, 2018.) I umanjivanje sprkih žrtava u drugom svjetskom ratu.
- Iako je pozdrav formalno osuđen i zabranjen, praksa pokazuje da institucije često tolerišu ili minimalno sankcionišu ovakve ispade.
- Hrvatska i dalje oscilira između **dva narativa**: antifašističkog naslijeđa i rehabilitacije NDH.
- Institucionalna politika sjećanja je nedosljedna: spomen-komemoracije u Jasenovcu često su praćene kontroverzama, a Bleiburg se koristi kao instrument nacionalističke mitologije (Goldstein, 2018.).
- Demokratija se ne može stabilizovati dok **zločini i žrtve nisu priznati i jasno osuđeni bez relativizacije**.

3. Koncerti Marka Perkovića Thompsona

- Thompsonovi koncerti u Zagrebu i Sinju (posebno 2015, 2017. i 2025.) izazvali su međunarodnu pažnju jer su okupljali desetine hiljada ljudi, od kojih je veliki broj nosio ustaške simbole i uzvikivao ekstremne parole (Balkan Insight, 2017.).
- Na koncertima se često mogu čuti pjesme koje veličaju NDH ili koriste ustašku terminologiju.
- Uprkos kritikama iz EU i od strane nevladinih organizacija, vlasti su pokazivale **blagu reakciju**, što analitičari tumače kao **političko kalkulisanje sa radikalnim dijelom biračkog tijela**.

4. Politizacija sjećanja

- Hrvatska politika, posebno kroz djelovanje HDZ-a, oscilira između evropskog diskursa i **popuštanja desnim grupacijama** kada je riječ o interpretaciji istorije.
- Spomen-komemoracije u Jasenovcu i Bleiburgu često su mjesta političkih sukoba i pokušaja reinterpretacije prošlosti (Pavasović Trošt, 2020.).

5. Mediji i politička kultura

- Dio javnog prostora je pod kontrolom HDZ-a i njegovih mreža, dok desničarski mediji aktivno proizvode revizionizam i govor mržnje.
- Jačanje **nezavisnih i istraživačkih medija** ključno je za demokratizaciju društva.

6. Građanski aktivizam i EU okvir

- Hrvatska formalno prati evropske standarde, ali **građanski aktivizam** je slab, a nevladine organizacije koje se bave suočavanjem s prošlošću često su stigmatizovane kao „neprijatelji države“.
- Potrebno je ojačati **civilno društvo, sindikate, udruženja mladih**, kako bi pritisak odozdo prisilio političke elite na veću odgovornost.

Zaključak

Hrvatska pokazuje tendencije političke kontrole i netransparentnosti. HDZ drži značajnu moć, a kritike nezavisnih institucija sve su češće. EU integracije ipak predstavljaju mehanizam za ograničavanje autokratskog ponašanja.

Hrvatska je danas zvanično konsolidovana demokratija, ali je **kultura demokratije i građanskog društva** još uvijek nedovoljno razvijena.

Hrvatska u suvremenom političkom kontekstu pokazuje tendenciju prema pojačanoj političkoj kontroli i

nedostatku transparentnosti u upravljanju. Vladajuća stranka, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), zadržava značajan stupanj političke moći, dok su kritike usmjerene prema nezavisnim institucijama sve učestalije.

Iako se Hrvatska danas klasificira kao konsolidirana demokracija, razina demokratske političke kulture i razvijenost građanskog društva ostaju ograničeni, što ukazuje na potrebu daljnje demokratizacije i jačanja institucionalne odgovornosti.

Hrvatska pokazuje tendencije političke kontrole i netransparentnosti. HDZ drži značajnu moć, a kritike nezavisnih institucija sve su češće. EU integracije ipak predstavljaju mehanizam za ograničavanje autokratskog ponašanja.

Proces „fašizacije društva“ u Hrvatskoj ne znači postojanje formalnog fašističkog režima, već **normalizaciju ustaških simbola i diskursa** kroz popularnu kulturu, medije i politiku. Koncerti poput Thompsonovih, na kojima se okuplja masa uz ustaške simbole, pokazuju da je riječ o **kulturnom i političkom problemu** koji se prenosi i na mlađe generacije. Nedostatak odlučne institucionalne reakcije stvara prostor za **revitalizaciju ekstremne desnice**, što dovodi u pitanje demokratsku kulturu i evropske vrijednosti na kojima Hrvatska formalno počiva.

Hrvatska je danas formalno konsolidovana demokratija, ali je **kultura demokratije i građanskog društva** još nedovoljno razvijena.

Najvažnija promjena koja bi proizvela razvoj **zrelog društva u Hrvatskoj** jeste **obrazovanje i kritičko suočavanje s prošlošću**.

- Bez **obrazovanih građana koji razumiju opasnost od fašizma** i bez **političke volje da se zatvore poglavlja revizionizma**, društvo ostaje ranjivo na autoritarne impulse i nacionalističke manipulacije.
- Demokratija ne postaje zrela samo kroz institucije, već kroz **građansku kulturu i kolektivno pamćenje**.

4.

Komparativna analiza - autokratija kao globalni i lokalni fenomen

Autokratske tendencije u analiziranim slučajevima (SAD, Rusija, BiH, Srbija i Hrvatska) pokazuju da se autoritarizam ne ispoljava na isti način, već da je **kontekst ključan** za oblik i intenzitet ovih procesa. Ipak, mogu se uočiti zajedničke crte koje povezuju globalne lidere poput Trampa i Putina sa balkanskim političkim elitama, kao i razlike koje proizlaze iz međunarodnog okruženja i institucionalnih aranžmana.

4.1. Zajedničke karakteristike

1. Liderizam i personalizacija moći

- Tramp u SAD-u i Putin u Rusiji predstavljaju prototipe personalizovanih lidera koji nadmašuju institucije i poistovjećuju se s državom.
- Na Balkanu, Dodik, Vučić, Čović i ranije Izetbegović funkcionišu na sličan način - politička partija i institucije postaju produžena ruka lidera.

2. Populizam kao strategija mobilizacije

- Tramp je gradio svoju moć kroz retoriku „mi protiv njih“ (narod protiv elita, Amerika protiv „globalista“).
- Putin koristi narativ nacionalnog ponosa i „zaštite od Zapada“.
- Na Balkanu, populizam se manifestuje kroz etnički diskurs: „naši protiv njihovih“.

3. Slabljenje institucija i „zarobljena država“

- U Rusiji su institucije potpuno potčinjene izvršnoj vlasti.
- U SAD-u, iako otpornije, institucije su tokom Trampovog mandata bile pod stalnim pritiskom (npr. osporavanje izbornih rezultata 2020. godine).
- U BiH i Srbiji, institucije su često samo formalne - odluke donosi uski krug političkih elita, dok je u Hrvatskoj institucionalna arhitektura funkcionalnija, ali i dalje podložna stranačkoj dominaciji.

4. Korupcija i klijentelizam

- U Rusiji, korupcija je temelj sistema i način održavanja lojalnosti elita.

- Na Balkanu, partije koriste državne resurse za finansiranje svojih mreža (npr. zapošljavanje u javnim preduzećima u BiH i Srbiji, HDZ-ove klijentelističke strukture u Hrvatskoj).
- U SAD-u, fenomen korupcije nije sistemski, ali se javlja u obliku „**političkog patronata**“ i **lobiranja**, što Trampov mandat dodatno naglašava.

5. Pritisak na medije i kontrola javnog diskursa

- Putin je uspostavio gotovo potpunu kontrolu nad medijima.
- Tramp je vodio agresivne kampanje protiv „mainstream medija“ (označavajući ih kao „fake news“).
- U Srbiji i BiH mediji su zarobljeni od strane partija i etnonacionalnih elita, dok u Hrvatskoj pritisak ima sofisticiranije oblike (ekonomski pritisci, SLAPP tužbe).

4.2. Ključne razlike

1. Stepen spoljnog nadzora

- U SAD-u i Rusiji međunarodni nadzor ne postoji - unutrašnja dinamika je presudna.
- U BiH je i danas ključna uloga OHR-a i međunarodne zajednice: demokratski kapacitet se oslanja na spoljne intervencije.
- Hrvatska i Srbija su u različitom odnosu prema EU - Hrvatska kao članica trpi pritiske u pogledu vladavine prava, dok je Srbija formalni kandidat, ali sa slabim napretkom.

2. Institucionalna arhitektura

- SAD imaju jake ustavne mehanizme „checks and balances“ koji su ipak izdržali Trampov test.
- Rusija je primjer namjerno dizajnirane „suverene demokratije“ u kojoj institucije služe lideru.
- BiH ima složeni, disfunkcionalni ustavni sistem koji pogoduje etnokratiji.

- Srbija formalno ima parlamentarni sistem, ali je on faktički pretvoren u **izbornu autokratiju**.
- Hrvatska ima EU mehanizme i višepartijski sistem, ali **dominacija HDZ-a** stvara neravnotežu moći.

3. Nivo društvene participacije

- Američko društvo pokazuje snažnu građansku mobilizaciju (protesti, civilne organizacije).
- U Rusiji i Srbiji društveni otpor je slabiji zbog represije i klijentelizma.
- U BiH građansko društvo je slabo, etnonacionalne elite dominiraju.
- U Hrvatskoj postoji građanski aktivizam, ali ograničen na pojedine segmente (npr. ekologija, radnička prava).

4.3. Zaključna uporedna ocjena

Uporedna analiza pokazuje da se **autokratija globalno manifestuje kroz iste obrasce (liderizam, populizam, slabljenje institucija)**, ali se **intenzitet i oblik razlikuju zavisno od institucionalnih ograničenja i međunarodnog okruženja**.

- **SAD** pokazuju otpornost institucija, ali i ranjivost na populizam.
- **Rusija** predstavlja model totalne konsolidacije autoritarizma.
- **BiH** funkcioniše kao hibrid pod međunarodnim tutorstvom.
- **Srbija** je primjer „izborne autokratije“.
- **Hrvatska** oscilira između formalne demokratije i autoritarnih refleksa, pri čemu EU djeluje kao kočnica dubljoj regresiji.

Drugim riječima, zajedničko je da lideri i elite teže koncentraciji moći, dok su **razlike proizvod institucionalnog okvira i međunarodnog pritiska**.

5.

30 godina poslije Dejtona - između mira i demokratske stagnacije

30 godina poslije Dejtona - gdje smo sada? Dejtonski sporazum je zaustavio rat, ali nije stvorio funkcionalnu demokratiju. U BiH dominira etnokratija, Srbija je na putu autokratije, dok je Hrvatska formalno stabilnija, ali i dalje opterećena starim obrascima. Demokratija na Balkanu ostaje površna i krhka.

5.1 Dejton kao okvir mira, a ne demokratije

- Dejtonski sporazum je zaustavio rat (1995), ali je prvenstveno bio **mirovni aranžman**, a ne plan za izgradnju funkcionalne demokratije.
- Ustav BiH (Aneks IV) institucionalizovao je etničke podjele, stvarajući složen sistem sa dvostrukim entitetima, kantonima i kolektivnim predsjedništvom.
- Takva arhitektura je omogućila **blokade i etnopolitički veto**, što i danas koči procese odlučivanja.

5.2 Demokratska regresija u BiH

- Umjesto demokratskog konsolidovanja, BiH je zapala u **hibridni režim**: formalno višestranački, ali faktički etnokratski.
- Političke elite (Dodik, Izetbegović, Čović) koriste Dejtonski okvir za **učvršćivanje moći**, zloupotrebljavajući etničke podjele i mehanizme konsenzusa.
- OHR i međunarodna zajednica djeluju kao „čuvari sistema“, ali time dodatno slabe **unutrašnju demokratsku odgovornost**.

5.3 Srbija i Hrvatska u postdejtonskom periodu

- **Srbija** kao potpisnica Dejtona, ostala je ključni akter - od Miloševićeve politike, preko promjena 2000. godine, do Vučićeve današnje konsolidacije vlasti. Demokratizacija je zaustavljena, autokratski obrasci ostali dominantni.
- **Hrvatska**, kao potpisnica, ušla je u EU (2013), ali i dalje nosi naslijeđe etnonacionalizma. Iako formalno demokratizovana, pokazuje autoritarne reflekse (kontrola institucija, netolerancija prema manjinama, revizionizam).

5.4 Regionalni domino-efekat

- Dejton je indirektno „normalizirao“ etničku logiku kao osnovu političkog sistema. Taj model se reflektovao na cijeli Zapadni Balkan, gdje se i dalje nacionalizam koristi kao **legitimizacija autokratske vladavine**.
- Tako danas i u BiH, i u Srbiji, i u Hrvatskoj postoji kontinuitet liderizma, etnonacionalizma i slabe institucionalne kontrole.

5.5 Ključni izazovi za narednih 30 godina

- **Suočavanje s prošlošću**: bez istinskog suočavanja s ratnim zločinima i zločinačkom politikom devedesetih, demokratija ostaje krhka.
- **Institucionalna reforma BiH**: prelazak sa etnokratskog ka građanskom modelu.
- **Jačanje civilnog društva i obrazovanja**: bez politički aktivnih građana, političke elite nastavljaju monopol nad sistemom.
- **EU integracije**: iako spore i uslovljene, i dalje predstavljaju jedini ozbiljan okvir spoljnog pritiska.

6. Zaključak

Autokratski trendovi u svijetu legitimizuju slično ponašanje na Balkanu. Kada globalni lideri poput Donalda Trampa ili Vladimira Putina otvoreno demonstriraju populističke ili autoritarne obrasce, lokalne elite u postdejtonskim državama dobijaju dodatni prostor da opravdavaju vlastitu praksu. U tom smislu, region nije izolovan fenomen, već dio šireg procesa globalne demokratske regresije.

Bez jake unutrašnje građanske kulture i spoljnog pritiska, regija ostaje ranjiva na eroziju demokratije. Slabost civilnog društva, nedostatak političke odgovornosti i duboke etnonacionalne podjele onemogućavaju organsku demokratizaciju. Istovremeno, međunarodni nadzor (OHR, EU, OSCE) često služi kao mehanizam stabilizacije, ali i kao alibi lokalnim liderima da izbjegnu odgovornost.

Potrebna je sistemska obnova institucija, koja podrazumijeva **de-etnicizaciju političkog sistema, profesionalizaciju javne uprave i jačanje vladavine prava**. Ključni element je obrazovanje, jer samo kroz dugoročnu transformaciju obrazovnog sistema moguće je razviti građane otporne na manipulaciju i nacionalističku retoriku.

Pored institucionalnih reformi, nužan je i **veći politički aktivizam građana**, kroz nezavisne medije, nevladine organizacije i lokalne inicijative. Aktivno građanstvo može djelovati kao korektiv vladajućim elitama i postepeno graditi kulturu odgovornosti.

Zaključno, regija Zapadnog Balkana nalazi se između **mirovne stabilnosti i demokratske stagnacije**. Bez unutrašnje transformacije i vanjskog pritiska, postoji opasnost da postdejtonske države ostanu trajno u zoni hibridnih režima, nesposobne da postanu zrele demokratije.

Literatura

- Daniel Treisman, (2011). *The Return: Russia's Journey from Gorbachev to Medvedev*. Free Press.
- Florian Bieber, *Patterns of Competitive Authoritarianism in the Western Balkans*, East European Politics, 2018.
- Florian Bieber, *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans* (Palgrave Macmillan, 2020).
- Freedom House, *Nations in Transit 2023: Bosnia and Herzegovina*.
- Freedom House, *Nations in Transit 2023: Serbia*.
- Henry E. Hale, (2010). *The Foundations of Eurasian Authoritarianism*. World Politics.
- Ivana Marić, "Klijentelizam i kontrola resursa u BiH," *Analitika*,
- Ivo Goldstein, *Jasenovac* (Fraktura, 2018).
- Jelena Subotić, *Yellow Star, Red Star: Holocaust Remembrance after Communism* (Cornell University Press, 2019).
- Kim Lane Scheppele, *The Rule of Law and the Frankenstate: Why Governance Checklists Do Not Work*, Governance, 2013.
- Laurent Pech, & Scheppele, Kim Lane *Illiberalism Within: Rule of Law Backsliding in the EU*, Cambridge Yearbook of European Legal Studies, 2017.
- Larry Diamond "Ill Winds."
- Ziblatt Levitsky "How Democracies Die", 2018. Crown: New York.
- Erih From "Bjektivnost od slobode", Naprijed, Zagreb 1989.
- Maria Lipman, (2005). *Media Manipulation and Political Control in Russia*. Chatham House Papers.
- OSCE, *Report on Political Economy in Bosnia and Herzegovina*, 2021.
- OSCE/ODIHR, *Election Assessment Mission Report, Serbia 2022*.
- Reporteri bez granica, *World Press Freedom Index 2023 - Bosnia and Herzegovina*.
- Richard Sakwa, (2014). *Putin Redux: Power and Contradiction in Contemporary Russia*. Routledge.
- Sabrina P. Ramet, *The Three Yugoslavias* (Indiana University Press, 2006), str. 340-345.
- Sead Turčalo, "Religija i politika u BiH: instrumenti legitimizacije moći," *Status*, br. 20 (2012).
- Slaviša Orlović, Slaviša "Političke stranke i demokratija u Srbiji," *Politologija religije*, br. 4 (2010).
- Sonja Biserko, *Yugoslavia's Implosion: The Fatal Attraction of Serbian Nationalism* (C. Hurst, 2012).
- Steve Levitsky, & L. Way, (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge University Press.
- Steven Levitsky, & Lucan Way, *Competitive Authoritarianism* (Cambridge University Press, 2010).
- Tamar Pavasović Trošt, *Nationhood and Politicized History in School Textbooks* (Palgrave, 2020).
- Timothy J. Colton, (2016). *Russia: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press.
- Transparency International BiH, *Izveštaj o stanju korupcije 2022*.
- Valery Perry, "Constitutional Reform and the Future of Bosnia and Herzegovina," *Democratization*, Vol. 28, (2021).
- Vladimir Gel'man, (2015). *Authoritarian Russia: Analyzing Post-Soviet Regime Changes*. University of Pittsburgh Press.
- Vladislav Surkov, (2006). *Natsionalizatsiya budushchego* [Nationalization of the Future]. Moscow: Eksmo.

Autokratija kao globalni trend

Rad istražuje uspon autokratskih tendencija u globalnom kontekstu, sa fokusom na lidere poput Donalda Trampa i Vladimira Putina, te analizira kako se ovi globalni trendovi reflektuju na političke sisteme Bosne i Hercegovine, Srbije i Hrvatske, trideset godina nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma. Kroz komparativnu analizu, rad ispituje da li su ove zemlje krenule ka stabilnoj demokratiji ili se vraćaju obrascima autoritarnog vođenja.

Više informacija o ovoj temi pronađite na:

➤ bosnia-and-herzegovina.fes.de